

РЕЦЕНЗІЇ

УДК 94+273(477) «1944–1957»

Володимир МОРОЗ*

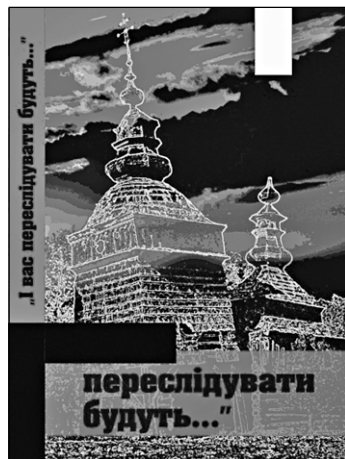
Рецензія на кн.: Ігор Галагіда. «І вас переслідувати будуть...» Штрихи до історії репресій проти Української Греко-Католицької Церкви в Польщі у 1944–1957 рр.

Дослідження історії Української Греко-Католицької Церкви у сучасній Польщі – особливо на історичних теренах Перемиської єпархії та Апостольської адміністрації Лемківщини – суттєво збагатилися протягом останніх років. З'являються усе нові публікації джерел, статті і книги, присвячені цій темі. Зі знакових видань варто назвати передусім три томи «Василіянських історичних досліджень» (Варшава, 2011, 2012, 2013), а також двотомник о. Богдана Праха «Духовенство Перемиської єпархії та Апостольської адміністрації Лемківщини» (Львів, 2015). Завдяки таким працям після десятиліть забуття повертається історична пам'ять про важливі сторінки історії Церкви. Останнім доповненням до бібліографії українською мовою за вказаним напрямом стала збірка праць професора Гданського універси-

* *Мороз Володимир Романович* – кандидат історичних наук, науковий співробітник Інституту історії Церкви Українського католицького університету.

тету Ігоря Галагіди (Ihor Halagida) «І вас переслідувати будуть...» Штрихи до історії репресій проти Української Греко-Католицької Церкви в Польщі у 1944–1957 рр.»¹.

Книга вміщує сім історичних статей, первісно опублікованих у різні роки польською мовою і маловідомих в Україні. Усі ці роботи об'єднують заявлені тема і період, хоча в окремих виправданих випадках автор розширив виклад, залучаючи матеріали, що висвітлили історію Церкви у Польщі до 1980-х рр. включно. Позаяк кожна зі статей є цілісним окремим дослідженням, Ігор Галагіда уже у Вступному слові зауважив: «Деякі сюжети в них повторюються, але я волів залишити ці повтори, щоб не порушувати структури й логіки оригінальних текстів» (с. 8).

Проте у книзі зовсім не йдеться про калькування інформації у кількох місцях, а радше про підходи дослідника до тієї чи іншої теми з різних кутів зору і про різні моделі дослідницького наближення/віддалення до аналізованих подій чи конкретизації/узагальнення. До прикладу, наскрізними у збірці є питання ув'язнення і репресій греко-католицьких священників у Центральному таборі праці в Явожні, агентурної роботи спецслужб комуністичної Польщі у середовищі духовенства, тлумачення владою ПНР Греко-Католицької Церкви, намагань подати її образ у радикальному політичному світлі з метою подальших звинувачень і розгортання чергових репресій.

Особливою цінністю збірки і фактором, що певною мірою наближує її до монографічних досліджень, є те, що видання розпочинає узагальнююча розвідка «Репресії проти Греко-Като-

¹ Ігор Галагіда. «І вас переслідувати будуть...». Штрихи до історії репресій проти Української Греко-Католицької Церкви в Польщі у 1944–1957 рр. / перекл. з пол. Галини Теодорович. – Львів: Вид-во Укр. католицького ун-ту, 2017. – 360 с. + 8 с. іл.

лицької Церкви на території Польщі в 1939–1957 рр.: огляд історіографії і перспективи подальших досліджень» (с. 9–46). Важливо, що цю статтю автор доповнив інформацією про нову літературу, оскільки перше її видання відбулося у 2011 р.

Також узагальнюючий характер має стаття «Політика комуністичної влади щодо греко-католицьких Церков у країнах Центрально-Східної Європи (1944–1956): спільні риси і відмінності» (с. 47–66). У ній Ігор Галагіда порівнює політику влади щодо ГКЦ в УРСР, Польщі, Румунії, Угорщині, Чехословаччині та Югославії. Утім, привертає увагу те, що опису долі ГКЦ в Угорщині та Югославії присвячено порівняно мало уваги – приблизно по півсторінки. Залучення додаткових матеріалів із обох названих країн могло б відчутно розширити і збагатити аргументацію.

Надзвичайно багатими фактажем і такими, що суттєво доповнили історію переслідувань ГКЦ часів тоталітаризму, є включені до збірки праці «Українське греко-католицьке духовенство перед сталінськими судами у Польщі в 1944–1956 рр. (підсумок доцьогочасних досліджень)» (с. 67–95), «Греко-католицькі та православні священники у Центральному таборі праці в Явожні (1947–1949)» (с. 96–145), «Заходи комуністичних органів безпеки проти греко-католицького духовенства в Польщі (1944–1956)» (с. 146–219) та «Заходи органів безпеки ПНР проти греко-католицького священника – отця-митрата Степана Дзюбини» (с. 220–285). Тут, що зрозуміло, недоцільно переповідати зміст книги. Та варто відзначити, що Ігорю Галагіді вдалося лаконічно, але й без вдавання до схематичності і спрощень, окреслювати як закономірності в історії Церкви часів її переслідування, так і специфічні явища й процеси, котрі, на перший погляд, ніби не вписувалися у «логіку подій», а насправді часто були провісниками важливих змін. Збірник завершила узагальнююча стаття «Ліквідація і відновлення греко-католицького душпастирства у Польщі (1946/1947–1956/1957)» (с. 286–244).

На сторінках видання автор ретельно передає драматизм, багатомірність процесів і навіть багатогранність характерів їх учасників, що подеколи відігравала помітну роль в історії Церкви та долях духовенства і мирян. Показовими, зокрема, є

відтворені біографії репресованих священників у 1945–1954 рр., а особливо доля о. Степана Дзюбини, з яким органи безпеки ПНР прицільно працювали у пізніший період.

Можна виділити і декілька ширших тем, які Ігор Галагіда розглядав у книзі, і які можуть бути особливо цікавими для українського читача. Це, передусім, висвітлення подібності, а у випадку табору в Явожні ще й спадкоємності, каральних систем нацизму і комунізму. Відтак увагу привернув аналіз переслідувань греко-католицького духовенства за його українськість: до прикладу, в одному з наказів про затримання священника, окрім типового звинувачення – «співпраця з бандою УПА», був уміщений допис із характеристикою «українська інтелігенція» (с. 129, пор. с. 131). Загалом звинувачення Церкви в «українському націоналізмі» ріднило владу комуністичної Польщі з режимом СРСР. Проведене дослідження дає підстави Ігорю Галагіді стверджувати, що «головною причиною зацікавлення апарату безпеки греко-католицьким кліром була насамперед національність священників, їх роль у середовищі української меншини та їх громадська діяльність» (с. 217). Тож закономірно, що УГКЦ разом зі своїм народом постраждала під час операції «Вісла», а також те, що саме віра гуртувала українців на нових землях – про усе це у збірці написано на основі багатой джерельної бази.

Автор приділяє увагу тому факту, що як і в СРСР, у ПНР влада прагнула використати православну Церкву у своїй боротьбі з УГКЦ (напр. с. 230–231). Вочевидь, що це питання могло би стати темою окремого дослідження. Ще одне важливе питання, якого на різних сторінках торкається історик, – ставлення римо-католицького духовенства, у тому числі примасів Польщі, до ГКЦ.

Ґрунтовність підходу Ігоря Галагіди до обраної теми засвідчує не тільки здійснення ретельного історіографічного огляду та наявність численних коментарів і приміток, котрі роблять книгу доступною для широкого кола читачів. Важливою у цьому ж ключі є постійна увага автора до питань, які, за його ж словами, особливо перспективні для подальших пошуків. Дослідник особливо акцентує на цих темах. Серед таких, наприклад, – вивчення мирянського руху та монашого життя (с. 7), історія діяльності розвідувального відділу, «який постачав до

Варшави інформацію про Ватикан та про Греко-Католицьку Церкву в країнах Заходу» (с. 155), «детальне висвітлення масштабу репресій і характеру методів, що застосовувалися в ті дні проти духовенства» (с. 167–168, 217), уже згадане «питання про стосунки між католиками обох обрядів» (с. 174, 229) тощо. Зрештою, користування результатами багаторічних досліджень автора робить комфортнішим Іменний покажчик до збірки.

Усі зазначені характеристики, а також щойно продемонстрована діалогічність авторського стилю, заданий ним стимул для продовження студій, роблять книгу Ігоря Галагіди методологічним орієнтиром для українських дослідників історії тоталітаризму і політики тоталітарних режимів щодо Церкви.

УДК 929(477) «1900–1950»

*Володимир ШЕВЧЕНКО**

Неординарна особистість в буремних подіях першої половини ХХ століття

Увагу громадськості (і не тільки наукової) привернув вихід в світ нової книги знаного вченого Ю. І. Шаповала «Олександр Шумський. Життя, доля, невідомі документи: дослідження, архівні матеріали»¹. Вдячні читачі можуть справедливо позиціонувати її як перше вдале ґрунтовне видання про життя, діяльність і трагічну долю Олександра Яковича Шумського (1890–1946) – неординарної особистості, яка брала активну участь в буремних подіях першої половини ХХ століття, намагалась в драматичних доленосних умовах тих часів прислужитися українству, захищати його інтереси в силу своїх можливостей, розуміння і здібностей.

Автору вдалося головне: показати колишні події, їх учасників, і, перш за все, головного героя книги – О. Шумського, його життя й діяльність такими, якими вони були в конкретній істо-

* *Шевченко Володимир Федорович* – доктор історичних наук, професор.

¹ *Шаповал Ю.* Олександр Шумський. Життя, доля, невідомі документи: дослідження, архівні матеріали. – Київ–Львів: Україна модерна, Укр. Пропілеї, 2017. – 742 с.